

1989; Kahire 1301, 1303, 1305, 1317, 1323, 1373; Muhammediye, ts.). *el-Mürşidü'l-mu'în*'in küçük şerhi olarak da anılmakta olup üzerine İbnü'l-Hâc Muhammed Tâlib bir hâşiye yazmıştır (*Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mürşidi'l-mu'în*, I-II, Fas 1293, 1308, 1315). **3.** *el-İtkân ve'l-ihkâm fî şerhi Tuḥfeti'l-ḥukkâm (ahkâm)*. Ebû Bekir İbn Âsım'ın Mâlikî fikhına dair manzum eserinin şerhi olup Ebû Ali İbn Rahnâh'ın hâşiyesiyle birlikte basılmıştır (I-II, Fas 1294, 1299; Kahire 1301, 1305, 1306, 1310, 1315; nşr. Abdülâtîf Hasan Abdurrahman, I-II, Beyrut 1420/2000). **4.** *Fethu'l-'alîmi'l-ḥallâk fî şerhi Lâmiyyeti'z-Zekḳâk (Şerḥu Lâmiyyeti'z-Zekḳâk)*. Ebû'l-Hasan Ali b. Kâsım ez-Zekkâk'ın Mâlikî fikhına dair manzum eserinin şerhi olan eser Ahmed b. Ali eş-Şeddâdî'nin hâşiyesiyle birlikte yayımlanmıştır (Fas 1298). Kitaba İbnü'r-Ragây Muhammed Yaîş eş-Şâvî de bir hâşiye yazmıştır (nüshaları için bk. Abdülazîz Binabdullah, s. 149). **5.** *Büstânü fikeri'l-mübhec fî tek-mîli'l-Menhec (İkmâlü'l-Menhec, Tek-mîlü'l-Menhec)*. Ebû'l-Hasan ez-Zekkâk'ın *el-Menhecü'l-müntehab ilâ uşûli'l-mezheb* adlı manzum eserinin tekmesi olan eser, yine Meyyâre tarafından yapılan şerhi ve Ahmed el-Mencûr'un *el-Menhec* şerhiyle birlikte basılmıştır (I-II, Fas 1305). Ahmed b. Muhammed es-Sicilmâsî de eser için bir şerh kaleme almıştır (yazma nüshası için bk. a.g.e., s. 98). **6.** *Zübdetü'l-evṭâb fî'htîşâri'l-Ḥaṭṭâb*. Hafîl b. İshak el-Cündî'nin Mâlikî fikhına dair *el-Muḥtaşar*'ına Hattâb'ın yazdığı şerhin muhtasarıdır (Dârü'l-kütübi'n-Nâsırıyye, nr. 520; Hizânetü'l-Karaviyyîn, nr. 1158; ayrıca bk. a.g.e., s. 143). **7.** *İltikâ-tü'd-dürer mimnâ kütibe 'ale'l-Muḥtaşar*. Hafîl b. İshak'ın eseri için kaleme aldığı şerhtir (Dârü'l-kütübi'n-Nâsırıyye, nr. 2490; Hizânetü'l-Karaviyyîn, nr. 456; ayrıca bk. a.g.e., s. 143). **8.** *Tuḥfetü'l-aş-ḥâb ve'r-refeḳa bi-ba'zi mesâ'ili bey'îş-şafîka* (Fas, ts.; Tunus, el-Mektebetü'l-vataniyye, nr. 281 [müellif nüshası]; ayrıca bk. Muhammed Haccî, I, 306-307). **9.** *Na-şîḥatü'l-muḡterrîn ve kifâyetü'l-muż-ṭarrîn fi't-tefrîk beyne'l-müslimîn bi-mâ lem yenzilühü rabbü'l-'âlemîn ve lâ câ'e bihî'r-resûlü'l-emîn* (Rabat el-Hizânetü'l-âmmе, nr. 923/K; Rabat el-Hizânetü'l-melekiyye, nr. 7248; eserin muhtevası için ayrıca bk. Kâdirî, III, 345; Muhammed Haccî, I, 178-179, 279-280). Fas'ta yerli tâcirlerin, İslâmiyet'i kabul etmiş yahudilere diğer müslümanlardan farklı muamele uygulayarak onları pazarlara

sokmalarını üzerine kaleme alınmıştır. M. G. Arenal eseri bir makalesinde incelemiştir ("Nasihat al-Muḡtarrîn of Muham-mad Mayyara [d. 1072/1662]: A Collection of Fatwas on the Bildiyyin of Fez", *The Maghreb Review*, XVI/1-2 [London 1991], s. 84-94). **10.** *Nazmü'l-le'âlî ve'd-dürer* (el-Hizânetü'l-melekiyye, nr. 855, 1251/2; el-Hizânetü'l-âmmе, nr. 931/K, 3702/Z).

BİBLİYOGRAFYA :

Ayyâşî, *İktifâ'ü'l-eşer ba'de zehâbi ehli'l-eşer* (nşr. Nüfeyse ez-Zehabî), Dârülbeyzâ 1996, s. 114-115; Kâdirî, *Neşrü'l-meşânî*, II, 120-121; III, 345; a.e. (*Mevsû'atü a'lâmi'l-Mağrib* içinde, nşr. Muhammed Haccî – Ahmed Tevfik), Beyrut 1417/1996, III, 1285; IV, 1500-1501; a.m.f., *İltikâ-tü'd-dürer* (nşr. Hâşim el-Alevî el-Kâsımî), Beyrut 1403/1983, s. 151-153, 306; Serkis, *Mu'cem*, II, 1821-1822, 1919; Brockelmann, *GAL*, II, 341, 613; *Suppl.*, II, 700; Abdullah Ken-nûn, *en-Nübûḡu'l-Mağribî fi'l-edebî'l-'Arabî*, Beyrut 1395/1975, I, 259; Muhammed Haccî, *el-Hareketü'l-fikriyye bi'l-Mağrib*, Muhammed-kiye 1396/1976, I, 122, 144, 145, 155, 178-179, 274, 279-280, 306-307, 371; M. Âbid el-Fâsî, *Fihrisü maḥtûṭâti Hizâneti'l-Karaviyyîn*, Dârülbeyzâ 1399-1403/1979-83, I, 428-429, 455; II, 366-367, 394-395, 522, 537; III, 244-245; Abdülazîz Binabdullah, *Ma'lemetü'l-fıkhî'l-Mâlikî*, Beyrut 1403/1983, s. 73, 82, 84, 86, 98, 124, 143, 148, 149, 162; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 11-12; Muhammed el-Menûnî, *Delîlü maḥ-tûṭâti Dâri'l-kütübi'n-Nâsırıyye*, Muhammedi-ye 1405/1985, s. 47, 56, 57, 58, 60, 68, 76, 103, 161, 169, 178, 187, 192; a.m.f., *Ḳabes min 'atâ'i'l-maḥtûṭi'l-Mağribî*, Beyrut 1999, II, 547, 550, 927; Fevzî Abdürrezzâk, *el-Maṭbû'atü'l-ḥa-ceriyye fi'l-Mağrib*, Rabat 1406/1986, s. 64, 69, 71, 72, 83, 102, 103, 107; Ömer Ferruh, *Me'â-limü'l-edebî'l-'Arabî fi'l-aşri'l-ḥadîs*, Beyrut 1406/1986, II, 662-665.

AHMET ÖZEL

MEYYÎT

(bk. ÖLÜ).

MEZ, Adam

(1869-1917)

İsviçreli şarkiyatçı.

Almanya'nın güneyindeki Freiburg im Breisgau'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra Strasburg'daki Kaiser Friedrich Wilhelm Üniversitesi'nde şarkiyat okudu ve 1892'de Har-ran'ın İslâm öncesi tarihi üzerine doktora yaptı. 1895'te Basel Üniversitesi'nde Sâmî dil ve edebiyatları doçenti oldu ve buradaki asil kurucusu sayıldığı İslam-wissenschaft bölümünde ders vermeye başladı. Bir ara ilmi araştırılarda bu-

lunmak üzere Mısır ve Irak'a gitti; 29 Aralık 1917'de Basel'de genç denilebilecek bir yaşta öldü. Mez daha çok, ölümünden sonra *Die Renaissance des Islams* adı altında yayımlanan İslâm medeniyetinin IV. (X.) yüzyıldaki durumunu ele aldığı ünlü kitabıyla tanınmakta ve İslâm kültür tarihçiliğinin Batı'daki öncülerinden sayılmaktadır.

Eserleri. **1.** *Geschichte der Stadt Har-rân in Mesopotamien bis zum Einfall der Araber* (Strasburg 1892, doktora tezi). **2.** *Abulkâsim ein bagdâder Sittenbild von Muhammad ibn ahmad abulmu-tahhar alazdi* (Heidelberg 1902). Ebû'l-Mutahhar Muhammed b. Ahmed el-Ezdî'nin *Hikâyetü Ebi'l-Kâsım* adlı eserinin uzun bir Almanca giriş ve sözlük ilâ-vesiyle neşridir. **3.** *Die Renaissance des Islams*. Mez'in en önemli eseri olup Hermann Reckendorf tarafından yayımlanmış (Heidelberg 1922) ve İspanyolca (Salvador Vila, *El renacimiento del Islam*, Madrid 1936), İngilizce (Salahuddin Khuda Buksh – D. S. Margoliouth, *The Renaissance of Islam*, London 1937), Arapça (Ebû Rîde, *el-Ḥaḍâretü'l-İslâmiyye fi'l-Ḳarnî'r-râbi' el-hicrî ev 'aşru'n-nehḍa fi'l-İslâm*, I-II, Kahire 1359-1360, 1366, 1377/1957), Farsça (Ali Rızâ Zekâvetî Karagözlü, *Temeddün-i İslâmî der Ḳarn-i Çehârum-i Hicrî*, Tahran 1983) ve Türkçe (Cemal Köprülü, *İslâm'ın Kalkınma Çağı*, Ankara, ts., sadece ilk yedi bölümden oluşan 1. fasikül; Salih Şaban, *Onuncu Yüzyılda İslâm Medeniyeti: İslâm'ın Rönesansı*, İstanbul 2000) tercümelere yapılmıştır. Mez bu eserinde İslâm kültürünün X. yüzyıldaki durumunu ayrıntılı biçimde ele almakta ve yönetim, maliye, iktisadî, dinî, ilmî, hukukî ve sosyal hayat, dil ve edebiyat, sanayi, ticaret, kara ve deniz taşımacılığı gibi çok geniş bir yelpazeye yayılmış konularda İslâm toplumunun belli bir dönemdeki yaşantısını büyük ölçüde birinci elden kaynaklara dayanarak incelemektedir. Eser özellikle farklı konularda önemli malzemeler aktardığı için büyük bir değer taşır.

Mez'in makalelerinden bazıları şunlardır: "Das arabische Sprichwort" (*Allgemeine Zeitung*, Beilage 4 [München 1904], s. 148-150); "Geschichte der Wunder Muhammads. Résumé" (*Verhandlungen des 2. Kongresses für allgemeine Religionsgeschichte*, Basel 1905, s. 235-238); "Über einige sekundäre Verba im Arabischen" (*Orientalische Studien Theodor Nöldeke zum siebzigsten Geburtstag*, ed. C. Bezold, Giessen 1906, I, 249-254); "Von der mu-

hammedanischen Stadt im 4. Jahrhundert" (ZA, XXVII [1912], s. 65-74).

BİBLİYOGRAFYA :

A. Mez. *Onuncu Yüzyılda İslâm Medeniyeti: İslâm'ın Rönesansı* (trc. Salih Şaban), İstanbul 2000, s. 4, 7-9; J. Fück, *Die Arabischen Studien in Europa*, Leipzig 1955, s. 287-288; *Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde* (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1993, VIII, 136; G. Schoeler, "Orientalische Philologie und Islamwissenschaft", *Sprachwissenschaft in Basel 1874-1999* (ed. R. Wachtel), Basel 2002, s. 75; C. H. Becker, "Adam Mez und die Renaissance des Islâms", *Isl.*, XIII (1923), s. 278-280; L. Massignon, "Livres nouveaux concernant les études islamiques", *RMM*, LVII (1924), s. 203-204.

THOMAS B. IRVING

MEZÂKÎ SÜLEYMAN EFENDİ

(ö. 1087/1676)

Divan şairi.

Bosna-Hersek'in Çaynice kasabasında doğdu. Kaynaklarda ismi Süleyman el-Bosnevî (Bosnalı Süleyman Dede) ve Derviş Süleyman olarak da geçer. Ailesi hakkında Mısır Valisi Eyüp Paşa'nın akrabası olduğu dışında bilgi yoktur. Evliya Çelebi'nin Çaynice'yi ziyaretinde Mezâkî'nin evinde kaldığı belirtilmektedir (Fehim Name-tak, s. 112-113). İlk öğrenimini burada tamamladıktan sonra muhtemelen Eyüp Paşa'nın aracılığıyla İstanbul'a giderek Enderun'a girdi, çeşitli ilimler yanında edebiyat tahsili gördü, özel olarak kimya ile meşgul oldu.

Meslek hayatına sipahilikle başlayan Mezâkî, Mısır valiliği yapan Hamza ve Eyüp paşaların yanında kâtip olarak çalıştı. Bu sırada Fehîm-i Kadîm'i Eyüp Paşa'nın maiyetine aldırdı. Ancak arkadaşının serbest tavrı aralarının bozulmasına ve onun Kahire'den ayrılmasına sebep oldu. Hadim Abdurrahman Paşa'nın Mısır valiliği sırasında divan efendiliğinde bulunan Mezâkî'nin sohbet ehli olması birçok devlet adamıyla dostluğuna ve pek çok yer gezmesine vesile oldu.

Mezâkî, şiiir ve inşâda ustalığı sebebiyle Köprülü Mehmed Paşa'nın maiyetinde tezkirecilik yaptı, onun ölümünden sonra oğlu Fâzıl Ahmed Paşa'nın kâtibi oldu ve çevresindeki şairler arasına girdi. Bu iki vezirin zamanında daha rahat bir hayat sürdü ve daha çok itibar gördü. Fâzıl Ahmed Paşa ile beraber Avusturya'ya ve Girit'e gittiği gibi Kandiye Kalesi'nin fetihine de katıldı. Paşanın ölümünün ardından divan hocalıklarıyla mukabelecilikte bulundu. Ayrıca devrin Mevlvî şeyhlerin-

den Arzî Dede ve Müneccimbaşı Ahmed Dede gibi şahsiyetlerin sohbetlerine ve şiiir meclislerine iştirak etti. Derviş Mey-yâl, Vecdî, Fehîm-i Kadîm, Neşâtî ve tezkire sahibi Güftî Ali dostları arasındaydı. Siyasetten uzak yetmiş yıl kadar rahat bir ömür süren Mezâkî 1087 yılının Ramazanında (Kasım 1676) İstanbul'da vefat etti ve Galata Mevlevîhânesi hazîresine defnedildi. Vefatıyla ilgili tarih beyitlerinin yanlış hesaplanması yüzünden ölümü bazı kaynaklarda 1086 (1675) ve 1088 (1677) olarak gösterilmektedir (Şabanović, s. 344).

Rindmeşrep ve hoşsohbet bir kişi olan Mezâkî Mevlevîlik'ten etkilenmiş, şiiirlerinde aşk, tabiat, hasret konularıyla tarihî olaylara, mahallî unsur ve tasvirlerle yer vermiş, methiyeler yazmıştır. Şiiirlerinde tabiat önemli bir yer tutmuş, iç âlemin-den çok dış âlemi dile getirmiştir. Etkisinde kaldığı Bâkî gibi hayatın zevklerine yönelerek içinde yaşadığı çevreyi terennüm etmiştir. Divan şiiirinin alışılmış mazmun ve teşbih unsurlarıyla örülmüş şiiirlerinde üslûp, mazmun, hayal ve mânaca sadeliği benimsemiş ve şiiirlerini bir söyleyiş kolaylığı içinde yazmıştır. IV. Murad ve IV. Mehmed'e, Fâzıl Ahmed Paşa gibi devrin vezirlerine sunduğu kasidelerinde Nefî'nin tesirinde kalmıştır. Kendisinin de üslûp ve konular bakımından Hersekli Ârif Hikmet'i etkilediğini söylemek mümkündür (Başagiç, *Bošnjaci i Hercegovci*, s. 133-135). Nazım şekli olarak en fazla gazele rağbet eden Mezâkî'nin Nesîmî'yi hatırlatan mutavel gazelleri dışında en önemli özelliklerinden biri çok sayıda müzeyyel gazel yazmış olmasıdır. Birer küçük kasideyi andıran bu şiiirlerin zeyil kısmında IV. Murad, Fâzıl Ahmed Paşa gibi devlet büyüklerine, katıldığı meclislere ve kendisi için övgüye dayalı unsurlara yer vermiştir.

Şairin divanında yirmi dokuz kaside (biri na't, biri tarih), 441 gazel, dokuz tarih, bir kıta, bir rubâî, bir müseddes ve on iki müfred yer almaktadır. Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları mevcut olan divan üzerine (İÜ Ktp., TY, nr. 2905/1, nr. 873; Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3873; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Manzum, nr. 3873; TSMK, Hazine, nr. 892; Revân Köşkü, nr. 786; The British Library'deki nüshanın biri Or., nr. 7100, diğeri Or., nr. 7155'teki on iki varaklık bir mecmuada Mezâkî'nin gazelleri bulunmaktadır) Ahmet Mermer bir doktora tezi hazırlamıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Mezâki: Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni (haz. Ahmet Mermer), Ankara 1991; Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-esh'âr*, Milli Ktp., Yazmalar, nr. 679, vr. 98; Mehmed Âsım, *Zeyli Zübdetü'l-esh'âr*, İÜ Ktp., TY, nr. 1711, vr. 69; *Güftî ve Teşrifâtü's-şuarası* (haz. Kâşif Yılmaz), Ankara 2001, s. 217; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 459-462, III, vr. 17; Muhibbî, *Hulâşatü'l-eser*, I, 197; II, 213; Safâî, *Tezkire*, İÜ Ktp., TY, nr. 3215, vr. 279; Safvet Mustafa, *Nuhbetü'l-âsar min fevâidi'l-esh'âr*, İÜ Ktp., TY, nr. 92, vr. 53; Belfîğ, *Nuhbetü'l-âsar*, s. 486; Şeyhî Mehmed Efendi, *Ve-kâyü'l-fuzalâ*, Süleymaniye Ktp., Beşir Ağa, nr. 479, vr. 250; Müstakimzâde, *Mecelletü'n-nişâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 389; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye* (haz. İlhan Genç), Ankara 2000, s. 476-478; Hammer, *GOD*, III, 512-515; Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, İstanbul 1309, s. 220; *Sicill-i Osmanî*, III, 52; *Osmanlı Müellifleri*, III, 417; Mehmed Handžić, *Književni Rad Bosansko-Hercegovackih Muslimana*, Sarajevo 1933, s. 55; a.m.f., *el-Cevherü'l-esnâ fi terâcimi 'ulemâ'i ve şu'arâ'i Bosna* (nşr. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv), Kahire 1413/1992, s. 91-92; *TYDK*, II, 439; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, II, 157; Vasfi Mâhir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1970, s. 508; Hazim Şabanović, *Književnost Muslimana BiH na Orijentalnim Jezicima*, Sarajevo 1973, s. 343-346; Can Kerametli, *Galata Mevlevihanesi: Divan Edebiyatı Müzesi*, İstanbul 1977, s. 86; Safvet-beg Başagiç, *Bošnjaci i Hercegovci u Islamskoj Književnosti*, Sarajevo 1986, s. 131-136; a.m.f., *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj Carevini*, Sarajevo 1986, s. 398; Haluk İpekten v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988, s. 290; Fehim Name-tak, *Pregled Književnog Stvaranja Bosansko-Hercegovackih Muslimana na Turskom Jeziku*, Sarajevo 1989, s. 111-114.

AHMET MERMER

MEZÂLİM

(مزاليم)

İslâm devletlerinde en yüksek idarî-adli yargı ve denetleme kurumu.

Mezâlîm sözlükte "zalimin elinde bulunan başkasına ait nesne, kişinin kendisinden zulmen alındığından şikâyetçi olduğu şey, mazlum hakkı" gibi anlamlara gelen **mazlime** kelimesinin çoğuludur. Hz. Peygamber'in narha dair, "Can ve mal konusunda haksızlığa vesile olan şeyi (mazlime) benim yapmamı herhalde hiçbiriniz istemezsiniz" meâlindeki bir hadisinde geçen kelime (*Müsned*, II, 237) bu anlamıyla diğer bazı hadislerde de kullanılmış (Dârimî, "Büyü", 13; İbn Mâce, "Tîcârât", 27; Ebû Dâvûd, "Büyü", 49), Bu-hârî mezâlîmin geçtiği hadisleri "Kitâbü'l-Mezâlîm" başlığı altında toplamıştır.